

КУЛТУРЕ, РЕЧИ, РЕЛИГИЈЕ

- Зборник радова -

Међународна научна конференција

Београд, 27. и 28. мај 2019.

Уреднице

проф. др Александра Вранеш

проф. др Љиљана Марковић

Слађана Митровић

Библиотека „Радоје Домановић“, Топола, 2023

Рецензенти

проф. др Милена Владић Јованов

проф. др Бојан Ђорђевић

проф. др Александар Милановић

проф. др Снежана Милосављевић Милић

проф. др Ивана Трбојевић Милошевић

проф. др Анђелка Митровић

проф. др Љиљана Пешикан Љуштановић

проф. др Гордана Стокић Симончић

проф. др Јелена Филиповић

Програмски савет Конференције: проф. емеритус Слободан Грубачић, проф. др Киомицу Јуи, проф. др Норијуки Иноуе, проф. др Љиљана Марковић, проф. др Х. Џејмс Биркс, проф. др Лариса Жуковскаја, проф. др Ендрју Смит, проф. др Александра Вранеш, проф. др Весна Половина, проф. др Маја Ђукановић. Организациони одбор Конференције: проф. др Борко Ковачевић, доц. др Драгана Грујић, доц. др Гордана Ђоковић, мр Бојана Сабо, проф. др Роберт Халдејн, проф. др Ксенија Кончаревић. Стручни сарадник и превод резимеа: Марина Милошевић.

Ивана Кнежевић
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
iknezevic@bfspc.bg.ac.rs

Зоран Ранковић
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
zrankovic@bfspc.bg.ac.rs

О НЕКИМ ЛЕКСИЧКИМ АСПЕКТИМА ЦРКВЕНОГ АДМИНИСТРАТИВНОГ СТИЛА

У овој раду настојаћемо да сагледамо административна документа у сфери сакралне комуникације, сабраних у књизи *Уредбе и прописи Митрополије београдске: 1857-1876*, са становишта лексике. Конкретно, указаћемо на употребу речи страног порекла и на њихов језичко-стилски израз. Подаци о лексичким променама важни су за дијахронијска семантичка истраживања о развоју лексичког фонда српског језика.

Кључне речи: теолингвистика, сакрална комуникативна култура, административни стил, Уредбе и прописи, речи страног порекла.

Међулексички језички утицаји нису само језичка појава. Они се не могу одвојити од историјског контекста – политичког, друштвеног и културног. Међусобни језички утицаји и прожимања представљају резултат контаката измеђи језичких и културних заједница и одраз су њихових променљивих односа. Или, другачије речено, историја једног конкретног језика јесте истовремено и историја тога народа.

Стране речи присутне у српском језику последица су везе између говорника српског и страног језика, одражавају природу и интензитет тих веза, њихове успоне и падове током међусобних контаката – приближавања и удаљавања, савезништва и сукоба, прихватања и одбацивања.

Све лексеме страног порекла у било ком језику могу се, уопштено узев, поделити на две основне групе: на позајмљенице и преведенице. Позајмљенице су резултат преузимања лексема из језика даваоца, углавном уз неопходно прилагођавање језику примаоца. Оне могу бити преузете директно или преко језика посредника. Преведенице пак настају тако што језик

прималац образује нову реч од властитог материјала, притом страну лексеми користећ као узор. Код многих лексема, међутим, тешко је или немогуће са сигурношћу одредити да ли су заиста преведенице или су пак изворне творбене иновације чија се структура само стицајем околности подудара са структуром њиховог еквивалента у неком од могућих језика давалаца.

Циљ овога остраживања је да испита употребу лексема странаго порекла у црквеним административним документима, сабраних у књизи *Уредбе и прописи Митрополије београдске: 1857-1876* (Ранковић и Лазивић 2010). Стога ће се у првом делу рада представити комплекс докумената из сфере сакралне комуникације. Приликом анализе дата је предност документима који су донети у блоку са репродукцијама, који се у књизи налази после поглавља са преписима – узето је у обзир нешто више од 60 докумената. Из испитивања изостављени су уводни и завршни елементи (адресати, титуларије, потписи), јер су у њима посведочене званичне административне фразе и самим тим не представљају аутентичан материјал. Због обима материјала цитирамо, ради илустрације, само поједине примере.

Сакрални функционалностилски комплекс обухвата следеће стилове: теолошки научни стил, административно-пословни стил, информативно-публицистички стил и разговорни стил у унутарцрквеној комуникацији (Кончаревић 2015: 173-177). У даљем излагању представимо административно-пословни стил, његов екстралингвистички оквир и интралингвистичке доминанте.

Административно-пословни стил у сфери деловања Цркве опслужује сферу административно-правних односа унутар организације и устројства Цркве, као и регулативе односа Црква – држава. Он се реализује искључиво у писаној форми, а у његовом саставу издваја се неколико подстилова (Кончаревић 2015: 178): а) законодавно-правни у ужем смислу (закони, прописи, правила, уредбе, укази, законски прописи у сфери црквеног и црквено-грађанског права, акта канонског права, статута црквених органа и организација, дисциплинарни типичи, резолуције црквених скупова и др.); б) административно-канцеларијски (акта, одлуке, пословни документи, изјаве, пуномоћја и др.) и в) дипломатски (протоколи, уговори, коминикеи, споразуми, конвенције, меморандуми и др.); г) индивидуално-потврдни (везан за делатност клирика и лаика у Цркви: аутобиографије, дипломе, сведочанства, уверења, потврде, карактеристике, препоруке, исповедна писма и др.) и д) кореспонденцијски (писма, молбе, жалбе, извештаји, шематизми, захтеви, позиви, пуномоћја и др.).

Основне одлике административно-пословног стила јесу прецизност излагања, која не допушта могућност двојаког тумачења, детаљност, стерео-

типност и стандардизованост у исказивању садржине и директивни карактер поруке. Језик административних и правних докумената изискује пре свега прецизност и немогућност невалидних или различитих – алтернативних или међусобно искључивих – тумачења. Ове црте налазе одраз не само у систему језичких средстава него и у екстралингвистичким начелима обликовања конкретних административно-правних текстова – у њиховој структури, композицији и рубрикацији (Кончаревић 2015: 174).

Изворни документи публиковани у књизи књизи *Уредбе и прописи Митрополије београдске: 1857-1876* смештени су у архиву Епархије браничевске у Пожаревцу. Потичу из периода када је Пожаревац био седиште Пожаревачког протопрезвитерата који је, као мања црквено-управна јединица, био у саставу Митрополије београдске. Изворна грађа садржи уредбе, прописе, правила као и решења Архијерејских Сабора које је Митрополија београдска, преко окружних протопрезвитера, прослеђивала подручном свештенству. Сагледавајући садржину и структуру публикованих извора, уочава се широк спектар тема који се дотичу, не само оних из црквене, већ и из социјалне, политичке и културне историје (Ранковић и Лазих 2010: 15-16).

Свакако, највећи број докумената односи се на организационо устројство и црквено-административно уређење Српске Православне Цркве у Кнежевини Србији, као и утврђивање верског и црквеног живота у складу са актуелном богословском и литургијском литературом, коју је Конзисторија редовно препоручивала свештенству путем расписа. Поред докумената који се тичу унутрашњег уређења Цркве, значајно место заузимају и циркуларни захваљујући којима се на прави начин може сагледати просветно-едукативна улога Цркве у конституисању индивидуалног и колективног идентитета српског друштва XIX века. У оквиру државног програма систематске верске и културно-просветне едукације, држава је преко Цркве као институције, која је, бринући о утврђивању вере и морала у народу, као залог за духовни и материјални просперитет нације, имала ангажовану улогу и у свеопштем просвећивању поданика – од политичке и друштвене едукације до подизања нивоа свести о потреби одржавања хигијене и народног здравља. Пажње вредне документе представљају они који осветљавају однос Цркве према држави и владарима, међу којима посебно место имају они у којима се потврђује божанска ауторизација владарске власти кроз миропомазанье и литургијско помињање. С друге стране, држава је такође у Цркви видела и снажан интегративни фактор у изградњи националног идентитета и утврђивање ауторитета сопствене власти. Тако је након политичких потреса и промена владара на престолу у Кнежевини Србији, у тренутку када је

требало учврстити позиције и успоставити пољуљани ауторитет власти, Митрополија београдска, као највиша црквена институција у Кнежевини Србији, под непосредним надзором државе редовно упућивала наредбе свештенству у којима се позивало на верност и послушност владајућој династији и постојећем државно-правном поретку. Поред тога, извештај број докумената дотиче се српског духовног и културног наслеђа, сагледано, пре свега, из перспективе донетих законских аката на основу којих је било регулисано подизање и опремање цркава и манастира у Кнежевини Србији (о садржини докумената видети Ранковић и Лазић 2010: 5-13).

По своме циљу анализирана документа могу се поделити на информационе, дидактичке и епидеиктичке. Информациона документа имају за циљ да информишу црквене служитеље, а преко њих и вернике, о најважнијим догађајима Цркве и државе, дидактичка имају за циљ да на приступачан начин објасне најважније аспекте православне верске доктрине, док епидеиктичка документа позивају на прослављање значајних догађаја, како из живота Цркве, тако из државне и јавне сфере (празници црквеног годишњег круга, хиротоније или рукоположења, прославе рођендана владара).

Изворни документи, настали до краја седме деценије XIX века, исписани су старом азбуком, односно, грађанским писаним типом ћирилске азбуке, обогаћеном, истина ретко, словима карактеристичним за српске гласове. Другим речима, ћирилска граfiја ових докумената је у низу својих особина традиционално славеносрпска, али и прогресивна, са упрошћеном граfiјом. Почетком осме деценије XIX века настају документи исписани, уз извесна одступања, Вуковом азбуком. Подсећања ради, Књажеско-српска канцеларија је 1832. објавила забрану штампања књига Вуковом азбуком (текст забране види: Младеновић 2008: 473-475). У Србији је забрана употребе Вукове азбуке укинута 1859/60. године, 1865. она је прихваћена на Великој школи, а тек 1868. уклоњено је последње ограничење за њену употребу. У публикацији, текст изворних докумената дат је у транслитерисаном облику, односно, изворне графеме доследно су транспоноване графемама исте звучне вредности. Правопис докумената је несређен и колебљив. Одсуство општеприхваћених правила писари су искористили тако да је сваки стварао свој правопис или писао без икаквих правила. Извесни словни знаци, интерпункција и пунктуација понекад су употребљени у зависности од процене писара (Ранковић и Лазић 2010: 16-17; Ранковић 2013: 465-472).

Основни лексички фонд изворних докумената углавном је српски. Српском народном језику недостајали су изрази за многе апстрактне појмове, као и за тековине новије цивилизације (Ивић и Кашић 1981: 311-380). Такви недостаци били су попуњавани речима из рускословенског, руског,

славеносрпског, турског, немачког, француског, мађарског, уколико нису преузимају интернационализми или колоквијализми (Ранковић и Лазић 2010: 17).

С тачке гледишта стилске обојености јединица које конституишу документе *Уредаба и прописа Митрополије београдске* може се издвојити неколико стилских стратума: неутрални, сакрални, књишки и разговорни. Неутрална лексика врши функцију неутралног лексичког оквира, њима је својствена нулта функционалностилистичка маркираност и не одликују се емоционално-експресивном обојеношћу. Како она не пружа конкретну представу о тематици или садржини *Уредаба и прописа Митрополије београдске*, ту функцију врши стилски маркирана лексика – сакрална, књишка и разговорна (Ранковић и Кнежевић 2016: 65-75).

Група лексике са књишком обојеношћу омогућава стварање једне посебне, узвишене тоналности појединих „административних“ докумената. У питању су углавном лексеме са творбеним елементима преузетим из рускословенског или српкословенског језика. Међу њима има архаичних деривата са суфиксима *-ство*: свидјетелство,¹ предстателство, свештенодјелство, правителство; *-анијел/-еније*: страхопочитаніе, благодареніе, крещеніе, сохраненіе, прошеніе; *-ствијел/-стије*: молебствіе, благочестіе; *-тељ*: Спасителѣмъ. Јављају се сложенице са формантима *благо-*: благословъ, благоволила, благодарјетељ; *бого-*: богомоля. Усвајање словенске лексике треба схватати као утицај који су идиоми засновани на ћирилометодијевској традицији имали на српске писце. Српски језик, како тога доба тако и данас, не даје отпора при попуњавању лексичког, особито апстрактног фонда речи путем суфиксације. Напротив, он је спреман за учествовање у изградњи различитих језичких средстава која од њега изискује савремено знање и мишљење (Грицкат 1969: 26-29).

Да би се књижевни језик снабдео лексиком које нема у вернакулару, обично се примењују одређена средства као што су: адаптација позајмљенице или употреба стране речи, увођење неологизама и употреба калкова.

У српском књижевном контексту XIX века, као стране могу се навести само несловенски лексички елементи. Под страним речима подразумевају се углавном они лексички елементи које су интелектуалци увели како би пренели одређене појмове из науке, философије и других сличних области, док се под позајмљеницама сматрају речи типичне за народне говоре, које су биле прихваћене преко спонтаних међусобних веза између суседних

---

¹ Графемом њ обележена је црквенословенска графема „јат“. Наводићемо по неколико примера ради илустрације.

језика. Словенске лексичке елементе требало би посматрати као заједничко словенско културно наслеђе. У XIX веку словенски језички утицај долазио је превасходно из Русије и садржавао је много руских књижевних елемената. Присутне су, бар од почетка XIX века, и српскословенске форме (Ранковић 2015: 140-144).

Интернационализми су речи грчког или латинског порекла, директно преузете из речника тих језика, које су се рашириле у европским језицима преко њихове употребе у научном дискурсу. То преко којег језика су доспели до српских интелектуалаца XIX века, није од посебне важности.

У анализираним документима интернационализми су доспели из сфере сакралнога, односно из црквених текстова. О томе сведоче одабрани примери из архивске грађе – грцизми: полутимназија, протопрезвитер, протопрезвитерат, парох, антиминос, полијелеј, агнец, јектенија, литија, тропар, типик и други њима слични; латинизми: олтар, капела.

Ако изузмемо утицај грчког и латинског језика, најснажнији утицај на српски језик у прошлости, а такво стање посведочено је и у XIX веку, имао је турски језик. За лексику која је преко турског језика доспела у српски у време владавине Турака Османлија српским језичким простором користи се термин турцизми (Драгићевић 2018: 45-65). Ради илустрације наводимо неколико турцизама који се јављају у *Уредбама и прописима*: ме(х)ана, дућан, кулук, апсеници, ћумрукана, ћумруцџама, пешкир, чаршав.

Осим турског језика, треба споменути и утицаје неких других страних језика на лексику *Уредаба и прописа*, чиме је богаћена српска лексика (Драгићевић 2018: 248-254).

Француски лексички утицај на српски језик постаје снажан у другој половини XVIII века. Као илустрацију, навешћемо неколико примера за речи француског порекла – галицизме – у *Уредбама и прописима*: инжењер – као и у варијантама: инжињир, инжинир и инцинир (адаптација), пасош.

Кроз читав средњи век постојале су живе везе између Мађара и Срба, тако да је успостављен и обострани културни утицај. То се одразило и у лексици *Уредаба и прописа* у којој се срећу и тзв. хунгаризми: варош, вашар.

Германизми се јављају ређе. У *Уредбама и прописима* то су углавном лексеми из сфере црквености и војне терминологије. Стара позајмица из германског је лексема *зроб* и изведена од ње – гробље. Вреди поменути да се глаголи – интернационализми могу срести у форми под утицајем немачког: при регрутирано, при рекрутирано.

Појављивање позајмљеница (турцизама, галицизама, хунгаризама) није посебна карактеристика *Уредаба и прописа митрополије београдске*.

Већина тих речи широко је заступљена у вернакулару. Како је запажено, желећи да се прилагоде новом начину живота, Срби су током XVIII и XIX века објављивали двојезичне речнике, од којих су неки имали за циљ да помогну говорницима српског језика да науче основну лексику – разговорну, најфреквентнију – и фразеологију страног језика (Драгићевић 2018: 89-93).

Лексички систем српског језика је склон променама, еластичан, отворен, спреман да прима стране утицаје, да се празнине могу попуњавати из одговарајућих ресурса. Многе стране речи које су у српски језик ушле путем историјских контаката нашега народа са изворним говорницима других језика одомаћиле су се у нашем језику и више се не осећају као страностиво у телу српскога језика. Оне указују на некадашње додире са другим народима и језицима и могу имати значај историјско-културних одредница.

Извори и литература

Грицкат, Ирена. „Језик књижевности и књижевни језик – на основу српског писаног наслеђа из старијих епоха“, Јужнословенски филолог XXVIII/1-2 (1969) 1-36. Штампано.

Драгићевић, Рајна. *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица Српска, 2018. Штампано.

Ивић, Павле, и Јован Кашић. „О језику код Срба у раздобљу од 1804. до 1878. године“. *Историја српског народа*, V/2, Београд: Српска књижевна задруга, 1981, 311-380. Штампано.

Кнежевић, Ивана, и Зоран Ранковић, „О неким аспектима црквеног административног стила“. *Филологија културе, књ. 1. Зборник радова са Четврте међународне научне конференције (9-11. јун 2016)*, Александра Вранеш, Љиљана Марковић (ур.). Београд: Филолошки факултет 2016, 65-75. Штампано.

Кончаревић, Ксенија. *Поглед у теолингвистику*. Београд: Јасен, 2015. Штампано.

Младеновић, Александар. *Историја српског језика. Одабрани радови*. Београд: Чигоја штампа, 2008. Штампано.

Ранковић, Зоран и Мирослав Лазић. *Уредбе и прописи Митрополије београдске 1857-1876*. Приредили Зоран Ранковић и Мирослав Лазић. Библиотека Архива Епархије браничевске. Књига 2. Пожаревац: Епархија браничевска, 2010. Штампано.

Ранковић, Зоран. „Графијска и ортографско-фонетска обележја Уредаба и прописа Митрополије београдске“. *Теолингвистичка проучавања словенских језика*. Јасмина Грковић-Мејџор и Ксенија Кончаревић (ур.). Београд: САНУ, 2013, 465-472. Штампано.

Ранковић, Зоран. „О српскословенским и рускословенским фонетским обележјима уредаба и прописа Митрополије београдске (1835–1856)“, *Славистика XIX* (2015): 140-144. Штампано.

Ivana Knežević
University of Belgrade
Orthodox Theological Faculty

Zoran Ranković
University of Belgrade
Orthodox Theological Faculty

ON SOME LEXIC ASPECTS OF CHURCH ADMINISTRATIVE STYLE

Summary

In this paper we have looked at the administrative documents collected in the book *The Statues and Regulations of the Belgrade Metropolitanate: 1857–1876*, from the point of view of vocabulary. In particular, the use of foreign words and their linguistic and stylistic expression has been researched. Mutual linguistic influences and permeation are the result of contacts between linguistic and cultural communities and are the reflection of their changing relationships. Research has shown that the lexical system of the Serbian language is prone to change, flexible, open, willing to receive foreign influences, that gaps can be filled from the right resources. Data on lexical changes are important for diachronic semantic research on the development of the lexical fund of the Serbian language.

Keywords: theolinguistics, sacral communicative culture, administrative style, Statues and Regulations, words of foreign origin.